

پژوهشهای جغرافیائی - شماره ۳۹، اسفند ماه ۱۳۷۹
صص ۹۳-۱۰۳

نقش اکولوژی اجتماعی در بافت قدیم شهری

دکتر احمد پوراحمد - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه تهران

جاوید عبادی - دانشجوی سابق کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران

چکیده

هجوم اکولوژیکی و سکونت افراد کم درآمد در بافتهای قدیمی از جمله معضلات این بافتهاست. خستگی مفرط ناشی از کار طاقت فرسا و نداشتن پشتوانه مالی مناسب برای همکاری در امور محله، انگیزه توجه به مسایل محله، بهداشت محیط زیست و عمران آنرا از زمان سلب می‌کند. هدف این تحقیق شناخت و بررسی پایگاه اقتصادی افراد ساکن بافت قدیم شهری در نابسامانی منطقه مورد نظر است. روش پژوهش با استفاده از شیوه‌های میدانی بویژه پیمایشی مبتنی بر روشهای اکتشافی و تحلیلی است.

واژگان کلیدی: بافت قدیم، توان مالی، ساخت اقتصادی، شهری، هجوم اکولوژیکی

مقدمه

بافتهای قدیمی اکثر شهرها به مرور زمان و در اثر تحولات جدید، عملکرد گذشته خود را از دست داده و رفته رفته رو به اضمحلال گذارده و امروزه به عنوان بزرگترین معضل در شهرها مطرح هستند. حتی عملکرد تجاری آنها نیز نتوانسته تا افراد تاجر و ثروتمند را که در مراکز فعالیت تجاری اشتغال دارند، بر خلاف گذشته در خود نگه دارد. تداوم وضعیت تخریب کالبد فیزیکی بناها به همراه تنزل شرایط زیست محیطی، منجر به حرکت گروههای توانمند از این محله‌ها به سایر قسمتهای شهر و هجوم و اشغال آن بوسیله گروههای کم درآمد و کارگر گردیده است که نتیجه آن، تسریع فرایند رکود و تنزل است (رهنما، ۱۳۷۵، ص ۱۱). این عامل، موجه جدایی‌گزینی اکولوژی در شهرها گردیده، به این نحو که هر گروهی با پایگاه اجتماعی - اقتصادی برابر، معتقدات مذهبی یکسان و یا هم‌نژاد بودن، گرد هم می‌آیند و منطقه یا محله‌ای را جهت سکونت خود انتخاب می‌کنند و یا از روی اجبار به زندگی در محله‌ای که جامعه شهری برای آنها تعیین کرده است، تن درمی‌دهند. به موازات جدایی‌گزینی اکولوژی، هر یک از محله‌های شهری مشخصات ویژه‌ای بخود می‌گیرد و از چهره و بافت معینی تبعیت می‌کند که با سایر محله‌های شهری تفاوت دارد (شکویی، ۱۳۷۲، ص ۲۹).

در بافت قدیمی شهرها مراحل هجوم و توالی اکولوژی بطور کامل بوقوع پیوسته و قشری که در محدوده بافت قدیم شهرها از جمله در بافت قدیمی شهر ری زندگی می‌کند، دارای پایگاه اقتصادی یکسانی است. این افراد فقط در پی کسب درآمد برای گذران زندگی خود هستند و به همین دلیل وقت و حتی حوصله کافی برای حفاظت از محیط زندگانی خود نداشته و از طرف دیگر توان مالی چنین کاری را نیز ندارند و در مقابل ابعاد فرهنگی و اجتماعی محله، احساس مسئولیتی نمی‌کنند. وجود این افراد در بافت قدیم، یکی از عواملی است که مزید بر نابسامانی آن شده است. رکود و فرسودگی بافتهای قدیمی، ناشی از فقر و محرومیت اجتماعی است که با بهبود آن، شرایط توسعه فراهم خواهد شد (بالچین، ۱۹۸۸، ص ۱۹).

اکولوژی اجتماعی و جدایی‌گزینی

ارنست برگس در بررسی ساخت اکولوژیک شهر شیکاگو معتقد است که در ابتدای پیدایش شهر، کلیه فعالیتهای تجاری و صنعتی و همچنین منطقه واحدهای مسکونی، در دایره اول منطقه لوب وجود می‌آید. باگذشت زمان و توسعه تدریجی شهر، دایره اول را دایره دیگری احاطه می‌کند؛ زیرا مردم با افزایش فعالیتهای بازرگانی، عمده فروشی، خرده فروشی و حمل و نقل و همچنین با ایجاد هتلها، سینماها و مراکز تفریحی، ناگزیر به منطقه دیگری که در داخل دایره دوم قرار دارد، نقل مکان می‌نمایند. سپس با توسعه شهر و فعالیتهای وابسته به آن، فضا برای ساکنان منطقه دوم تنگ می‌شود و آنها واحدهای مسکونی خود را در منطقه سوم انتخاب می‌کنند. بتدریج که واحدهای مسکونی منطقه اول و دوم تخلیه می‌شود، در آنها مؤسسات و سازمانهای صنعتی، بازرگانی و انبارهای بزرگ کالا ایجاد می‌گردد؛ در نتیجه قسمتهای مرکزی شهر، زیبایی و عظمت سابق خود را از دست می‌دهد و به محله‌های پژمرده و دلگیر و گاهی مخروبه تبدیل می‌شود. واحدهای مسکونی این قسمت به سرعت به اشتغال طبقه فقیر و کم درآمد جامعه شهری درمی‌آید (شکویی، ۱۳۷۳، ص ۵۱۰). مشابه چنین پدیده‌ای را در اکثر شهرهای کشور و از جمله در بررسی شهر کرمان طی دگرگونی منطقه تحول شهر ملاحظه می‌کنیم (پورا احمد، ۱۳۷۰، ص ۱۰۰). وجود زاغه‌ها و مساکن نامطلوب در بافت قدیم و مراکز شهری آمریکا سبب بروز بحران عظیمی در دهه ۱۹۳۰ در این کشور گردید و سرانجام در سال ۱۹۳۷ قانون مسکن به منظور پاکسازی زاغه‌ها و جایگزینی مساکن اجتماعی برای گروههای کم درآمد جامعه به تصویب رسید (آرتور و کالیون، ۱۹۸۴، ص ۱۱۷).

در ساخت اقتصادی امروزه شهرها نقش عوامل طبیعی، قومی و نژادی بتدریج ضعیف شده و ضابطه اقتصاد بهتر در یک نظام نسبی سلسله مراتبی، بتدریج در شهرها محل سکونت خود را از محل فعالیت سکونت گروههای اجتماعی دیگر جدا می‌کنند و در محله‌های خاصی مستقر می‌شوند (رهنمایی، ۱۳۷۱، ص ۳۷).

نتایج یک بررسی در شهر میاندوآب نشان می‌دهد که مردم ساکن در هسته قدیمی شهر، بعد از انقلاب اسلامی با تحولات اکولوژیکی از جمله تحرک اجتماعی جمعیت ساکن، ورود مهاجرین روستایی، رشد سریع جمعیت شهری و فرسودگی تدریجی محله‌ها روبرو شده که سبب می‌گردد تا طبقات مرفه و متوسط شهری به دنبال مناطق جدید برای سکونت خود باشند که این فرآیند با توالی و هجوم اکولوژیکی طبقات پایین شهر و مهاجرین روستایی به محله‌های مرکزی ادامه می‌یابد (مصطفی‌زاده، ۱۳۷۷، ص ۱۱۸).

مسئله مورد پژوهش

هدف از انجام این پژوهش، شناخت پایگاه اقتصادی گروههای ساکن منطقه بافت قدیم و تأثیر آنها بر خود منطقه است که در این زمینه بایستی متذکر شد که در کل ناحیه شهر ری عدم تعادل دیده می شود. برای بررسی این موضوع، جنبه های متعددی مورد بررسی قرار گرفت که یکی از مهمترین این موارد، بررسی توان مالی افراد بوده که در این مقاله به اجمال به بررسی آن می پردازیم.

محدوده مورد مطالعه

شهرستان ری که از شهرستانهای استان تهران می باشد، در جنوب شهر تهران و مابین شهرستانهای ورامین و قم قرار گرفته است. شهر ری مرکز این شهرستان جزء منطقه ۲۰ تهران است و این منطقه خود شامل ۸ ناحیه شهرداری است که بافت قدیم شهر ری در داخل ناحیه پنج آن واقع شده است.

روش بررسی

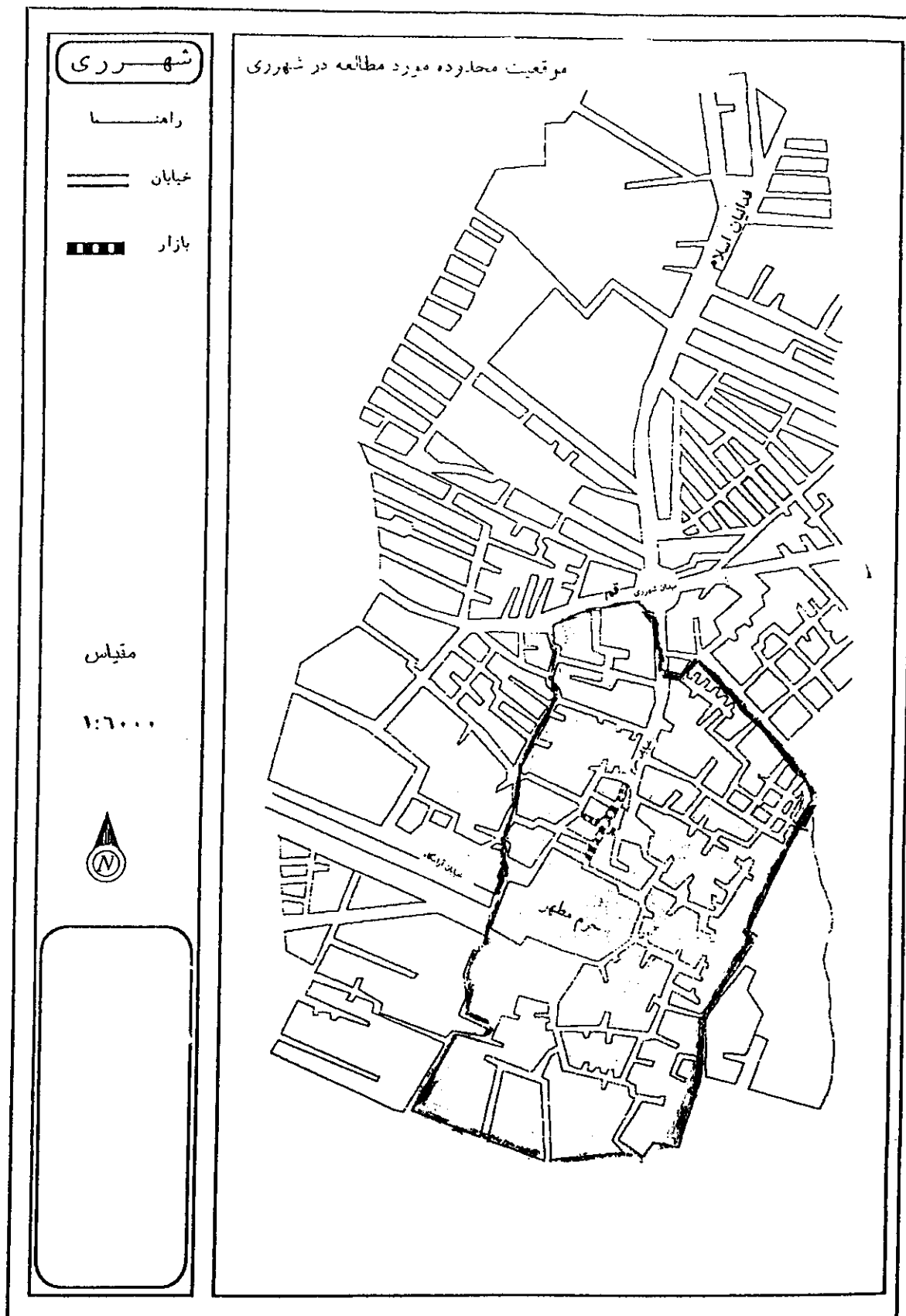
در این پژوهش با تکیه بر روشهای اکتشافی و تحلیلی، پس از مطالعات کتابخانه ای به مشاهدات مکرر در رفتار نحوه زندگی ساکنین منطقه پرداخته شده و ضمن مصاحبه با مردم و مسئولین، پرسشنامه تنظیم و در بین سکنه قدیم شهر ری توزیع گردید.

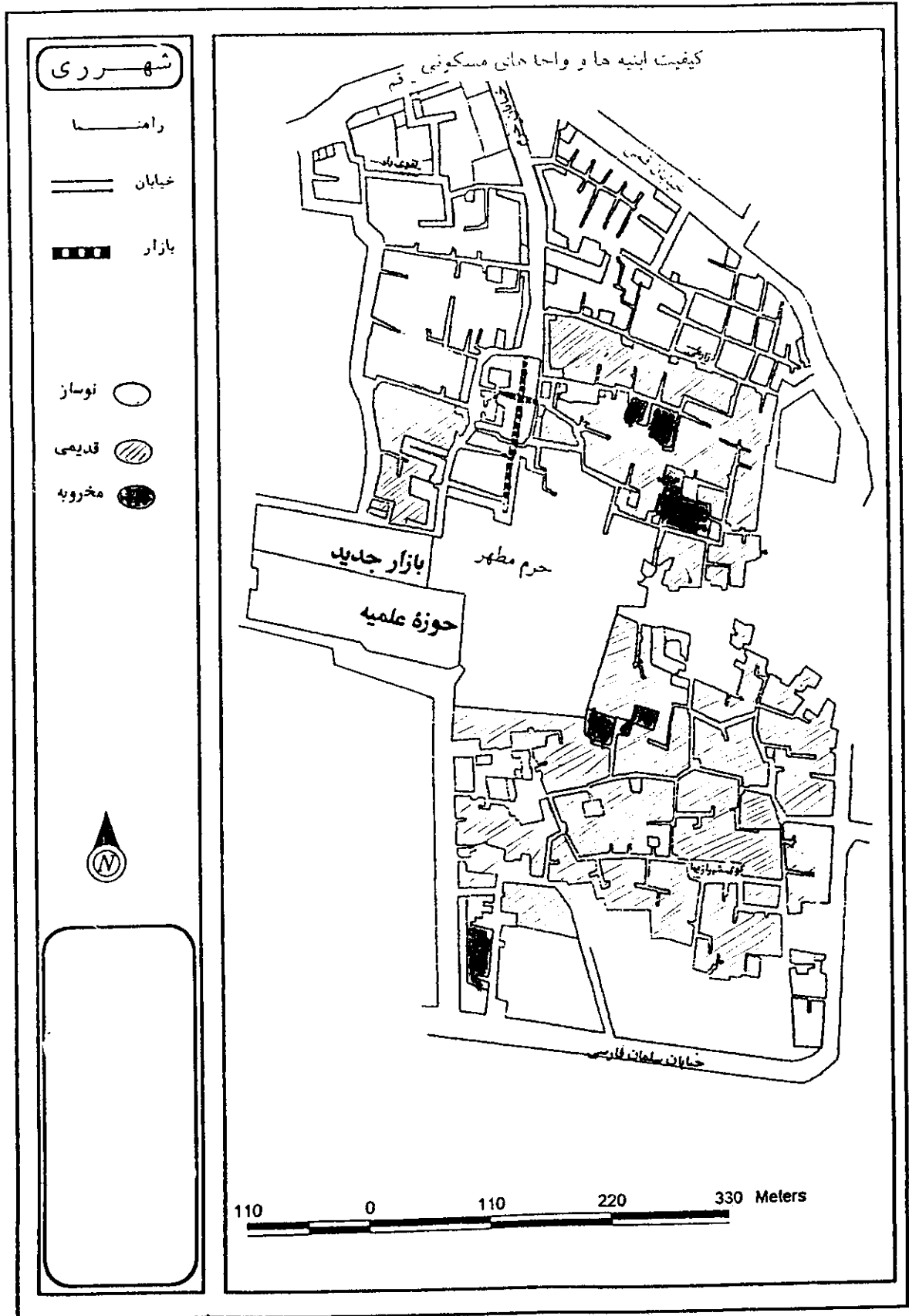
همچنین از نظر سهولت، واحدهای مسکونی به عنوان جامعه و نمونه های مورد مطالعه در نظر گرفته شد که تعداد آنها در محدوده مورد مطالعه ۱۵۱۹ واحد بوده است (مرکز آمار ایران، واحد کامپیوتر). حجم نمونه مورد مطالعه و تعداد پرسشنامه ها ۴۰۰ عدد بود که با روش منظم از طریق فرمول $K = \frac{N}{n}$ محاسبه گردید (حافظنیا، ۱۳۷۶، ص ۱۰۳). فرمول K با عدد ثابت مساوی با ۳/۷ بدست آمد که در این تحقیق با عدد ثابت ۳ به توزیع پرسشنامه ها اقدام گردید. مکان توزیع پرسشنامه ها از ابتدای کوچه فخاری در غرب و از طرف راست کوچه با ۳ واحد مسکونی و بعد از اولین واحدی که پرسشنامه دریافت می کرد، شروع شد. برای موقعیت اولین نمونه، قرعه کشی بین اعداد ۱ و ۹ صورت گرفت و عدد ۵ بدست آمد. بعد از جاگذاری ۳ واحد مسکونی به واحد مسکونی شماره ۹ در این پرسشنامه تعلق گرفت و بدین طریق از طرف راست کوچه تا انتها ادامه یافت و در کوچه های بعدی نیز به همین نحو عمل گردید.

توسعه شهری و سیر تحولات اکولوژیکی شهری

تاریخ "ری" نشان دهنده وجود دو "ری" متفاوت در طول دوره های تاریخی است. «شهری که در زمان اشکانیان بزرگترین شهرها بوده است» (کریمان، ۱۳۶۰، ص ۱۳۳) و در دوره آل بویه یکی از پایتختهای جهان اسلام بود (تقوی پور، ۱۳۷۶، ص ۵۸) و بعد از آن در حمله مغول چنان آسیبی دید که هیچگاه نتوانست اعتبار و عظمت خود را بدست آورد (کریمان، ۱۳۵۶، ص ۳۲۷).

بعد از ویرانی ری قدیم، بقعه حضرت عبدالعظیم به جای آن رو به گسترش نهاد. بافت قدیم شهر ری امروزی آثار گسترش همین دوره می باشد (وجود حرم عبدالعظیم از عوامل مؤثر در شکل گیری و گسترش ری جدید بوده است). در این دوره از میدان شمالی حرم (طبق اسلوب همه شهرهای قدیمی ایران) تا درب اصلی حرم، بازار ری گسترش یافته و

در کنار این بازار و اطراف حرم عبدالعظیم افرادی که از لحاظ شغلی وابسته به اینگونه مراکز بودند، زندگی می‌کردند و این نشان می‌دهد که عامل دسترسی راحت به بازار و حرم باعث افزایش توجه به این محدوده و گرانی نسبی زمین و مسکن در آن بوده و موجب تمرکز افرادی را فراهم ساخته که از توان مالی بالایی برخوردار بوده‌اند.

مقطع دوم از دوران پهلوی تا سال ۱۳۴۲ را شامل می‌شود که همراه با توسعه تهران در شمال شهر و احداث خیابانهای جدید است.

ری در این زمان همراه با احداث خیابانها گسترش یافت. گسترش نه تنها به سمت تهران انجام گرفت، بلکه به طرف ورامین نیز توسعه پیدا کرد (مهندسین مشاور مهرآزان، ۱۳۷۴، ص ۳۴). در این دوره نیز مرکز شهر به دلیل وجود امکانات تجاری و اداری و عدم توسعه کافی ماشین و تکنولوژی جدید، هنوز مورد توجه افراد ثروتمند بوده و وجود کارخانجات احداث شده در اطراف ری و تهران کارگران شاغل را به سمت ایجاد واحدهای مسکونی در اطراف آنها که عمدتاً ارزان قیمت نیز بودند، ترغیب می‌نمود.

مقطع سوم از سال ۱۳۴۲ به بعد با گسترش فیزیکی شهر ری به صورت فعلی آن و عمدتاً بعد از سال ۴۲ و به هنگام افزایش درآمد نفت مطرح شد. شهر ری در این دوره با هجوم روستائیان مواجه گردید و به دلیل موقعیت خود در مجاورت تهران و با گسترش شبکه ارتباطی و نقاط صنعتی، در محدوده شهری تهران قرار گرفت (مهندسین مشاور مهرآزان، ۱۳۷۳، ص ۳۴).

در این دوره به علت افزایش تعداد اتومبیل و غلبه امر استفاده از آن در مقابل سایر وسائط، موضوع نزدیکی به امکانات تجاری و اداری و ... اهمیت نسبی خود را از دست داد و ورود این وسیله جدید به داخل محدوده بافت قدیم با مشکلات خاصی همراه شد. بنابراین از اهمیت بافت قدیم کاسته شد و مهاجرین جدید نیز به خاطر توان کم مالی به دنبال اماکنی بودند که اولاً آجاره بهای کمتری داشته باشد و ثانیاً به امکانات تجاری و اداری دسترسی مناسبی نیز داشته باشد. از اینرو محدوده بافت قدیم را مناسبترین مکان برای اسکان خود در نظر گرفتند. بعد از گسترش هجوم روستائیان و کسب درآمد، آنها به محله‌های دیگری رفته و جای خود را به افغانیها دادند؛ بطوریکه در بافت قدیم شهر ری، امروزه هر دو گروه مذکور را می‌توان مشاهده نمود. تعداد معدودی از افراد نیز وجود دارند که به خاطر وابستگی خاص به محله خود و همچنین به سبب وجود حرم در این محدوده، از قدیم‌الایام در آن اسکان دارند که طبق مصاحبه‌های بعمل آمده ابراز نارضایتی خود را از هر دو گروه مذکور بیان داشتند. این عامل نشان می‌دهد که تا چند سال آینده این افراد نیز منطقه را ترک خواهند نمود.

داده‌ها و نتایج حاصل

الف - اشتغال

نتایج حاصل از بررسی وضع فعالیت افراد نشان می‌دهد که از کل ساکنین ۶۴/۴ درصد شاغل، ۲۰/۲ درصد بیکار، ۱۱/۴ درصد بازنشسته و ۴ درصد شامل سایر موارد می‌شوند. از نظر اشتغال، ۴۰/۱ درصد کارگر، ۳۸/۲ درصد مستقل (آزاد) و ۲۱/۷ درصد کارمند بوده‌اند. این آمار نشان می‌دهد که بیشترین سهم افراد شاغل را کارگر و در درجه بعدی شغل آزاد شامل می‌شود. نوع شغل آزاد افراد نیز بیشتر مغازه‌داری در بازار و اطراف آن گزارش شده که به خاطر فزونی فضاها، تجاری و خدماتی، شغل آزاد نیز زیاد است. در مجموع، نزدیک به ۸۰ درصد از افراد مورد پرسش را کارگر و

شغل آزاد تشکیل می‌دهد که از جمله دلایل آن می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- وجود موقعیت مناسب بافت قدیم و فضای تجاری آن (اطراف بازار) و توان بالای خدماتی.
- بیسوادی و کم بودن درصد افراد باسواد و متخصص (بالای دیپلم) که در این زمینه ۳۵ درصد در گروه دیپلم، ۲۶/۶۰ درصد ابتدایی، ۲۳/۳ درصد راهنمایی و ۱۰/۱ درصد بی سواد و فقط ۵ درصد در گروه بالای دیپلم جای داشتند.

- وجود مهاجرین افغانی به تعداد زیاد که جذب مشاغل کارگری می‌شوند.
در زمینه فعالیت افراد، سؤال دیگری برای تکمیل اطلاعات مطرح شد و آن وضع فعالیت همسر بوده که از مجموع تمام پرسش شونده‌گان ۷۷/۱ درصد را مردان تشکیل می‌دادند و از همین تعداد مردان، در جواب سؤال وضعیت فعالیت همسر ۵۶/۶ درصد خانه دار، ۹/۲ درصد شاغل، ۲/۱ درصد بازنشسته و ۲/۱ درصد نیز سایر موارد را پاسخ داده‌اند که دلایل ذیل را می‌توان برای آن ذکر نمود:

- بیسوادی عمومی که نسبت آن در بین زنان بیشتر از مردان دیده می‌شود.
- مشکلات اجتماعی و عدم توانایی زنان در انجام مشاغل آزاد و یا کارگری با توجه به غالب بودن این مشکلات در محدوده.
- عامل فرهنگی که به اشتغال زنان اهمیت کمتری می‌دهند.

ب - مسکن

بر اساس اطلاعات بدست آمده، ۶۱/۷ درصد افراد دارای منزل شخصی، ۳۴/۳ درصد اجاره‌ای و رهنی و ۴ درصد سایر موارد را گزارش داده‌اند. در این زمینه نیز سؤالی در مورد اجاره بها مطرح شد که مجموعاً نزدیک به ۶۶٪، اجاره‌ای کمتر از ۳۰ هزار تومان در ماه می‌پردازند. ۲۲ درصد از ۳۰ تا ۵۰ هزار و ۱۲ درصد نیز بالای ۵۰ هزار تومان پرداخت می‌کنند.

از جمله دلایل کم بودن میزان اجاره بها می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- مخروبه بودن و رو به ویرانی نهادن واحدهای مسکونی
- مشکلات و معضلات خاص بافت قدیم شهر ری
- وجود مستأجرین افغانی و عدم توان مالی آنها در پرداخت اجاره بها، بالا، بطوریکه در هر واحد مسکونی به تعداد اتاقها خانواده‌های افغانی زندگی می‌کنند؛ بدین معنی که هر خانواده افغانی در یک اتاق ساکن است.
از نظر تعداد اعضای خانواده، نزدیک به ۲۰ درصد از جمعیت، ۶ نفر و بالاتر و ۳۰ درصد از جمعیت، ۵ نفره هستند. در حالیکه تعداد اتاق منزل مسکونی برای هر خانوار نشان می‌دهد که ۴۳/۵ درصد دارای دو اتاق، ۳۲/۲ درصد دارای سه اتاق، ۱۵/۳ درصد بالاتر از سه و ۹ درصد نیز دارای یک اتاق در واحدهای مسکونی بوده‌اند که نشان دهنده سهم بالای واحدهای ۲ اتاقه و ۳ اتاقه است.

ج - بررسیهای عمومی

ویژگیهای اقتصادی خانوار و برخورداری از امکانات و خدمات موجود در منزل، چنانچه خانوارها از این نظر در

سطح بالایی قرار داشته باشند، طبیعتاً توان بالای خانوار را نشان می‌دهد و به همین منظور امکانات و خدمات در منزل در سه سطح: ۱- استفاده از موبایل و کامپیوتر به عنوان امکانات دست اول ۲- در اختیار داشتن تلویزیون رنگی و ماشین لباسشویی به عنوان امکانات دست دوم ۳- یخچال به عنوان امکانات دست سوم مورد بررسی قرار گرفته‌اند که در این زمینه ۹۵ درصد خانوارها دارای یخچال، ۷۴/۴ درصد دارای تلویزیون، ۶۴/۶ درصد دارای ماشین لباسشویی، ۴۶/۶ درصد دارای تلفن، ۳/۳ درصد دارای کامپیوتر و ۱/۶ درصد نیز دارای موبایل بوده‌اند. نکته‌ای که از بررسی این سؤال می‌توان بدست آورد این است که ۵ درصد خانوارهای مورد پرسش دارای ضروری‌ترین وسیله (یخچال) نبوده‌اند؛ در حالیکه با توجه به هوای گرم شهر ری، دسترسی به این وسیله بیش از پیش ضروری است و این عامل نشان دهنده وضعیت دشوار اقتصادی است که بر شرایط زندگی افراد حکمفرماست. یکی از عوامل دیگری که در زمینه بررسیهای عمومی می‌توان مطرح کرد، نوع وسیله رفت و آمد برای پرداختن به امور مختلف است که نتایج بررسی مؤید آن است که بیش از ۶۰ درصد افراد یا با پای پیاده و یا از طریق شرکت واحد به انجام امور روزمره خود می‌پردازند و دارندگان خودروی شخصی فقط ۱۴٪ از کل جمعیت هستند.

نتیجه بررسی یاد شده نشان دهنده رواج استفاده از کم هزینه‌ترین وسیله برای انجام رفت و آمد می‌باشد. در زمینه استفاده از امکانات بهداشتی و پزشکی، نتایج بدست آمده از پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد که حدود ۵۰ درصد افراد مورد پرسش، معمولاً با احساس ناراحتی به پزشک مراجعه نمی‌کنند و از تعداد افرادی که مراجعه می‌کنند ۲۶ درصد به پزشک عمومی و ۲۳ درصد به پزشک متخصص مراجعه می‌نمایند. علاوه بر اینها، بررسیهای عمومی در زمینه تفریحات و صرف غذا با خانواده در مکانهای خارج از منزل نشان می‌دهد که نزدیک به ۷۰ درصد افراد اصلاً توان استفاده از رستورانها را ندارند. از نظر گذران اوقات فراغت و نوع تفریحات مورد استفاده، بررسیها نشان دهنده مراجعه نزدیک به ۶۵ درصد از مردم به پارکهای محله و سایر پارکهای شهر و تماشای تلویزیون با ۵۸/۳ درصد و دیدار اقوام و خویشاوندان ۲۷/۲ درصد است که دلایل آن را می‌توان به شرح ذیل عنوان نمود:

- غالب بودن استفاده از اتوبوسهای شرکت واحد و یا طی مسیر بصورت پیاده برای انجام امور روزمره و به تبع آن مراجعه به پارکهای محلی برای گذران اوقات فراغت.

- پایین بودن سطح درآمد که امکان استفاده از سایر مراکز را به آنها نمی‌دهد.

داده‌های حاصله از مراجعه به سازمان و ادارات دولتی

سازمانها و ادارات دولتی موجود در شهر ری از جمله اداره امور اقتصادی و دارایی، کمیته امداد امام خمینی و اداره بهزیستی از جمله اداراتی هستند که در زمینه ویژگیهای اقتصادی افراد ساکن در بافت قدیم، اطلاعات مناسبی دارند. در این زمینه، آمار افراد تحت پوشش اداره بهزیستی نشان دهنده وجود ۲۳ خانوار از خانوارهای ساکن در شهر ری تحت پوشش حمایتی و ۲۷۶ خانوار جزء خانوارهای تحت پوشش توانبخشی این سازمان گزارش شده‌اند. این تعداد با بررسی افراد پشت نوبتی به بیش از ۵۰۰ خانوار هم می‌رسد (سازمان بهزیستی، گزارش داخلی). متأسفانه آمار دقیق کمیته امداد در زمان تحقیق روشن نبود، ولی طبق گزارش افراد شاغل در این اداره، آمار تحت پوشش آنها بسیار بیش از سازمان بهزیستی است و بنابراین در بررسی افراد تحت پوشش این سازمانها در این محدوده می‌توان ابزار نمود که

- پوشش بالای آن، نشان از فقر مادی افراد ساکن در محدوده دارد.
- از مجموع اطلاعات و بررسیها در زمینه توان مالی و ویژگیهای اقتصادی، نتایج زیر بدست آمده است:
- ۱- ۸۷/۳ درصد افراد ساکن در بافت قدیم، کارگر و دارای شغل آزاد با شرایط ذکر شده هستند؛
  - ۲- یسواد و به تبع آن عدم جذب در مشاغل مناسب، شامل اکثریت افراد شده که در این زمینه فقط ۱۰ درصد افراد بالای دیپلم هستند؛
  - ۳- کمی افرادی که همسر آنها شاغل باشند، چنانچه تعداد آنها در کل به ۹/۲ درصد می‌رسد؛
  - ۴- مسکن اکثریت افراد از لحاظ کالبدی در وضعیت نامطلوبی قرار دارد و بسیاری از واحدهای مسکونی رو به خرابی گذارده‌اند. علاوه بر آن، بیش از ۵۰ درصد افراد دارای مسکن یک اتاقه و یا دو اتاقه هستند؛
  - ۵- امکانات و خدمات درجه اول فقط در مورد ۴/۹ درصد افراد یافت می‌شود و حتی ضروری‌ترین امکانات (یخچال) نیز در ۵ درصد خانواده‌ها اصلاً دیده نمی‌شود؛
  - ۶- حدود نیمی از افراد مورد مطالعه در مقابل احساس ناراحتی و بیماری به پزشک مراجعه نمی‌کنند؛
  - ۷- ۶۶ درصد افراد بدلیل صرفه جویی در هزینه‌های عبور و مرور، با پای پیاده یا از طریق اتوبوسهای شرکت واحد به انجام امور روزمره می‌پردازند و فقط ۱۴ درصد افراد دارای ماشین شخصی هستند؛
  - ۸- تفریح برای ۸۵ درصد افراد به تماشای تلویزیون و دیدار فامیل و آشنا محدود شده است؛
  - ۹- نتایج داده‌های اقتصادی نشان دهنده افزایش هزینه‌ها نسبت به درآمد است، در سال گذشته میزان متوسط درآمد ماهیانه افراد ۲۴۳ هزار ریال و هزینه آنها ۲۶۰ هزار ریال بوده است که ۱۷ هزار ریال کسری بودجه ماهانه خانوار را نشان می‌دهد.
  - ۱۰- تعداد افراد تحت پوشش سازمان بهزیستی و کمیته امداد در این محدوده قابل توجه است.

نتیجه‌گیری

- در مجموع به این نتیجه می‌رسیم که عدم توان مالی و ضعف بنیه اقتصادی در بین افراد ساکن در بافت قدیم شهری بسیار شدید است. بطور خلاصه فقر مالی اقشار ساکن در منطقه مسکونی عبارت است از:
- به دلیل ضعف توان مالی، افراد محله در انجام اموری که زمینه مشارکت مالی آنها را فراهم آورد، شرکت نمی‌کنند.
  - در جمع‌آوری زباله‌های خانگی، با عدم استفاده از کیسه‌های بهداشتی، زباله به صورت باز و یا در ظروف حلبی در کوچه و خیابان رها شده و یا با انتقال به اراضی مخروبه باعث ایجاد مشکلات بهداشتی می‌شود.
  - آسفالت بسیاری از کوچه‌ها تخریب شده و افراد ساکن در این محدوده در جهت آسفالت‌سازی دوباره این محدوده اقدامی نمی‌کنند و همین عامل باعث ایجاد گرد و خاک در تابستان و گل و لای در فصول بارندگی می‌شود.
  - فروش میوه و سبزیجات و... با چرخ دستی یا گاری صورت می‌گیرد که بدلیل نازل بودن قیمت، بیشتر خرید اهالی از این طریق انجام می‌شود. این عامل باعث ایجاد ترافیک در کوچه‌های تنگ محدوده می‌گردد.
  - افراد ساکن در محدوده با حیوانات موذی نظیر عقرب، موش و... که در مخروبه‌ها بسیار فراوانند، مبارزه نمی‌کنند.

- به دلیل فقدان امکانات لازم برای بازی بچه‌ها در منازل و نیز پارکهای بازی محلی، کودکان در کوچه‌های تنگ به بازی مشغول می‌شوند. این عامل باعث ایجاد مزاحمت، آلودگی صوتی و ترافیک در محدوده می‌گردد.

- وجود افراد بیکار، اوباش، معتاد، گدا و دستفروش به تعداد زیاد در این محدوده که همگی محصول فقر و عدم توان مالی است، سبب آسیبهای اجتماعی می‌شود.

- وجود خانه‌های گلی در بافت قدیم که امروزه رو به فرسودگی گذارده‌اند، هر چند در بعضی مناطق با فروریختن دیوار منازل همراه است، ولی افراد ساکن در این محدوده نسبت به بازسازی آنها اقدامی نمی‌کنند و در بعضی از قسمت‌ها به دلیل کج شدن دیوار ساختمانها، ستونهای چوبی برای محافظت از آنها در کوچه‌ها نصب شده که این ستونها خود مشکلاتی را در جهت عبور و مرور پیاده ایجاد نموده است.

عوامل فوق و بعضی مشکلات دیگر که همگی ناشی از ضعف توان مالی افراد ساکن در این محدوده است، سبب گردیده تفضای بافت قدیم شهر ری به صورت محله‌های فرسوده و نابسامان جلوه کند که متأسفانه تلاشی نیز از ساکنین در جهت سامان دادن به آن صورت نمی‌گیرد؛ زیرا این افراد محله قدیمی را برای زندگی خود انتخاب ننموده‌اند و چه بسا با بهبود نسبی وضعیت مادی، این محله‌ها را ترک کنند و به محله‌های مناسبتر مهاجرت نمایند.

از جمله راهبردهای مختلف برای احیاء مراکز شهری و محله‌های مسکونی، تئوری اصالت بخشی^(۱) یا راهبرد اصلاح مسکن و بهبود شرایط سکونت در منطقه، بویژه گروههای درآمدی بالا و جوان است که با مشارکت شهروندان در مسائل شهری می‌تواند صورت گیرد (کارپتر و لیز، ۱۹۹۵، ص ۲۸۱).

تشکر و قدردانی

بدینوسیله از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه تهران که امکانات تحقیق را فراهم نموده‌اند تشکر و قدردانی

می‌شود.

منابع و مآخذ:

- ۱- پوراحمد، احمد، ۱۳۷۷، جزوه درسی روش تحقیق، گروه جغرافیای دانشگاه تهران.
- ۲- پوراحمد، احمد، ۱۳۷۷، جغرافیا و کارکردهای بازار کرمان، انتشارات مرکز کرمان شناسی، چاپ اول.
- ۳- تقوی پور، محسن، ۱۳۷۶، هنر در شهر باستانی ری، رساله ارشد، دانشگاه تهران.
- ۴- حافظ نیا، احمد، ۱۳۷۷، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی: انتشارات سمت، چاپ اول.
- ۵- روابط عمومی سازمان بهزیستی شهرستان ری، گزارش داخلی، ۱۳۷۸.
- ۶- رهنما، محمدرحیم، ۱۳۷۵، احیاء بافت قدیم و توسعه شهری، نمونه بافتهای مسکونی مرکز شهر مشهد، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۷- رهنمایی، محمدتقی، ۱۳۷۱ مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی (جغرافیا)، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی.
- ۸- شکویی، حسین، ۱۳۷۲ جغرافیای اجتماعی شهرها اکولوژی اجتماعی شهر، انتشارات ماجد، چاپ دوم.
- ۹- شکویی، حسین، ۱۳۷۳ دیدگاههای نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت، جلد ۱، چاپ اول.
- ۱۰- عبادی، جاوید، ۱۳۷۸ ساماندهی فضایی بافت قدیم شهر ری به منظور ایجاد شهر سالم، رساله ارشد، دانشگاه تهران.
- ۱۱- کریمان، حسین، ۱۳۴۹، ری باستان، انتشارات انجمن آثار ملی تهران، جلد ۱ سال ۱۳۴۹.
- ۱۲- کریمان، حسین، ۱۳۵۶، قصران، انتشارات انجمن آثار ملی تهران.
- ۱۳- کریمان، حسین، ۱۳۶۶، ری؛ شهرهای ایرانی به کوشش محمد یوسف کیانی، جلد دوم، جهاد دانشگاهی.
- ۱۴- مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، آمار جمعیتی محدوده بافت قدیم (استخراج کامپیوتری).
- ۱۵- مصطفی زاده، غلامرضا، ۱۳۷۷، تحولات اکولوژیکی اجتماعی شهر میاندوآب و توسعه فضایی شهر، رساله ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۶- مهندسین مشاور مهران، ۱۳۷۳، الگوی توسعه شهر ری، جلد ۱ و ۲.
- 17- Arther B, callion simon, 1984, The urban pattern and city planning and desyn n, C.B.S. pubisher, India.
- 18- Juliet caprnter and loretta lees Genteification in new yourk. London, paris, Jurnal. of regional and urban research vol 17, U,K. 1995.
- 19- Paul, Balchin, and soon, 1988, urban land Economics, Macmillan, Ltd, U, K.